

Tamsus ir genialus literatūrinis laimėjimas

Ian McEwan

Milan Kundera

**Nepakeliama
būties
lengvybė**

baltos lankos

Milan Kundera

Nepakeliama būties lengvybė

Iš čekų kalbos vertė
Almis Grybauskas

baltos lankos

11

Norėdamas bent kiek sumažinti jos kančias, vedė ją (dabar galėjo nebenuomoti kambario, kuriame ji seniai nebegyveno), be to, padovanojo jai šunį.

Bendradarbio senbernarė atsivedė šuniukų, kurių tėvas buvo kaimynų vilkšunis. Niekas nenorėjo mažųjų mišrūnų, o kolegai buvo gaila juos žudyti.

Tomas rinkosi šuniuką, žinodamas, kad tie, kurie liks, turės žūti. Jautėsi esąs respublikos prezidentas, stovintis prieš keturis pasmerktuosius ir galintis dovanoti gyvybę tik vienam iš jų. Pagaliau išsirinko kalytę, kurios liemuo panėšėjo į vilkšunio, o galva – į mamytės senbernarės. Nunešė ją Terezai. Ji paėmė šuniuką, priglaudė prie krūtinės, o šis bemaž apšlapino jai palaidinukę.

Paskui jiedu rinko kalytei vardą. Tomas norėjo, kad jau iš vardo būtų aišku, kad šuo priklauso Terezai, ir prisiminė knygą, kurią ji spaudė po pažastim, kai iš anksto nepranešusi atvažiavo į Prahą. Pasiūlė šuniuką pavadinti Tolstojum.

– Negali būti Tolstojus, – prieštaravo Tereza, – nes čia juk kalytė. Gali būti Ana Karenina.

– Ana Karenina, ne, tokios draugės nereikia jokiai moteriai, – nesutiko Tomas. – Tai tikriausiai Kareninas. Tokį jį aš ir įsivaizduodavau.

– O ar nepakenks jos seksualumui, jei vadinsime ją Kareninu?

– Galimas daiktas, – tarė Tomas, – kad kalė, kurios šeiminkė nuolat šauks ją vyrišku vardu, turės lesbiškų polinkių.

Tomo žodžiai stebėtinai išsipildė. Nors dažniausiai kalės labiau linksta prie savo šeiminkų nei prie šeiminkinių, Kareninas elgėsi priešingai. Jis pasirinko Terezą. Tomas už tai

buvo jam dėkingas. Glostydamas jam galvą ir kartodavo: „Teisingai, Kareninai, taip ir reikia. To iš tavęs ir norėjau. Skiriu jai per mažai dėmesio, tu turi man padėti“.

Bet ir Kareninas nepadėjo suteikti Terezai laimės. Tomas įsitikino tuo gal po dešimties dienų, kai jų šalį užėmė rusų tankai. Buvo 1968-ųjų rugpjūtis, ir kasdien Tomui skambindavo Ciuricho ligoninės direktorius, su kuriuo buvo suartėjęs vienoje tarptautinėje konferencijoje. Jis jaudinosi dėl Tomo ir siūlė jam darbą.

12

Tomas beveik nesvarstęs atmesdavo šveicaro pasiūlymus, tačiau tik dėl Terezos. Buvo įsitikinęs, kad jinai nenorėtų ten išvykti. Pirmąsias septynias okupacijos dienas Tereza praleido tarsi ekstazėje, kuri beveik prilygo laimei. Lakstė gatvėmis su fotoaparatu ir dalino nuotraukas užsienio žurnalistams, kurie tik paprašydavo. Kartą, kai elgėsi per daug įžūliai ir iš arti fotografavo revolveriu į žmones nusitaikiusį karininką, ji buvo areštuota ir visą naktį išlaikyta rusų komendantūroje. Jai buvo grasinama, kad bus sušaudyta, bet vos išleista ji vėl fotografavo gatvėse.

Todėl Tomas nustebo, kai dešimtą okupacijos dieną Tereza paklausė:

- O kodėl tu nenori išvažiuoti į Šveicariją?
- Kodėl turėčiau tenai važiuoti?
- Jie turi ko prie tavęs prikibti.
- O prie ko jie negali prikibti? – numojo ranka Tomas. – Geriau pasakyk, ar galėtum gyventi svetimoj šaly?

– Kodėl ne?

– Kai mačiau tave pasirengusią rizikuoti gyvybe dėl šio krašto, neišivaizduoju, kad galėtum dabar jį apleisti.

– Viskas pasikeitė, grįžus Dubčekui, – atsakė Tereza.

Tai tiesa: visuotinė euforija truko tik pirmąsias septynias okupacijos dienas. Rusų kareiviai tarsi nusikaltėlius kažkur išvežė krašto vadovus. Niekas nežinojo, kur jie, visi drebėjo dėl jų gyvybės, ir neapykanta rusams svaigino žmones kaip alkoholis. Tai buvo girta neapykantos šventė. Čekų miestai buvo išmarginti tūkstančiais ranka pieštų plakatų su pajaukiančiais užrašais, epigramom, eilėraščiais, Brežnevo ir jo armijos karikatūromis. Visi juokėsi iš kariuomenės kaip iš beraiščių cirko. Bet nė viena šventė negali trukti be galo. Tuo metu rusai privertė suimtuosius vadovus Maskvoje pasirašyti kompromisinius dokumentus. Dubčekas su jais grįžo į Pragę ir per radiją skaitė savo kalbą. Po šešių kalinimo dienų buvo toksai sunykęs, kad beveik negalėjo kalbėti. Mikčiojo, stenėjo, gaudė orą. Vidury frazių atsirasdavo ilgiausios pauzės, kurios trukdavo vos ne pusę minutės.

Kompromisas išgelbėjo žemę nuo paties blogiausio: nuo egzekucijų ir masinių deportacijų Sibiran – jų visi bijojo. Bet viena jau buvo aišku: Čekija privalės nusilenkti užkariautojui; jau visada mikčios, stenės ir gaudys orą kaip Aleksandras Dubčekas. Šventė baigėsi. Atėjo pažeminimo kasdienybė.

Visa tai Tereza išsakė Tomui, o šis ir pats žinojo, kad tai tiesa, bet po šia tiesa buvo ir kita, esmingesnė priežastis, kodėl Tereza nori išvažiuoti iš Prahos: ji nelaiminga. Gražiausios jos gyvenimo dienos buvo tos, kurias praleido fotografuodama rusų kareivius Prahos gatvėse. Tai buvo vienintelis tarpas, kai jos sapnų serialas buvo pertrauktas ir naktys pasidarė laimingos. Rusų tankai grąžino jai pusiausvyrą. Dabar, jau po šventės, vėlėi ėmė bijoti savo naktų ir norėjo nuo jų

pabėgti. Patyrė, jog egzistuoja aplinkybės, kada gali jaustis rami ir stipri. Dabar ji troško išvykti į svečią pasaulį, tikėdamasi, jog ten atsidurs panašiose aplinkybėse.

– O ar tavęs netrikdo, – paklausė Tomas, – kad Sabina taip pat emigravo į Šveicariją?

– Ženeva – tai ne Ciurichas, – atsakė Tereza, – tikriausiai ten man mažiau trukdys nei Prahoje.

Žmogus, trokštąs palikti vietą, kur gyvena, yra nelaimingas žmogus. Todėl Tomas priėmė Terezos norą emigruoti taip, kaip kaltasis priima nuosprendį. Pakluso jam, ir vieną dieną su Tereza ir Kareninu atsidūrė didžiausiame Šveicarijos mieste.

13

Tomas nupirko ir pargabeno į tuščią butą lovą (kitiems baldams kol kas neturėjo pinigų), ir su visa keturiasdešimtmečio, pradedančio naują gyvenimą, narta metėsi į darbą.

Kelis kartus skambino Sabinai į Ženevą. Jai pasisekė, jos paveikslų paroda buvo atidaryta ten prieš pat rusų invaziją, tad Šveicarijos meno mylėtojai, apimti simpatijos mažai šaliai bangos, išpirko visus paveikslus.

„Rusų dėka praturtėjau“, – juokėsi į ragelį ir kvietė Tomą pas save į naują dirbtuvę, kuri esą mažai kuo skiriasi nuo jo matytos Prahoje.

Mielai būtų ją aplankęs, tačiau nesurado jokio preteksto, kuris galėtų pateisinti kelionę Terezos akyse. Tad Sabina pati atvažiavo į Ciurichą. Apsistojo viešbutyje. Tomas po darbo paskambino jai iš registratūros, o paskui nuėjo į jos kambarį.

Sabina atidarė duris ir stojo priešais ilgomis gražiomis kojomis, beveik nusirengusi, tiktai su kelnaitėmis ir liemenėle. Ant galvos buvo užsidėjusi juodą katiliuką. Ilgai žvelgė į jį nejudėdama ir neprabildama. Ir Tomas stovėjo tylėdamas. Paskui staiga pajuto susijaudinimą. Nuėmė jai nuo galvos katiliuką ir padėjo ant stalelio šalia lovos. Ir nė žodžio netardami pradėjo mylėtis.

Eidamas iš viešbučio į savo namus Ciuriche (kur jau seniai buvo atsiradę stalas, kėdės, krėslai, kilimas), laimingas kartojė sau, kad nešiojasi savo gyvenimo būdą nelyg sraigės namelį. Tereza ir Sabina buvo du jo gyvenimo poliai, tolimi, nesutaikomi poliai, bet abudu vienodai gražūs.

Bet būtent todėl, kad jis visur su savimi nešėsi tarsi prie kūno priaugusią savo gyvenimo sistemą, Terezą lankė anksčiau sapnai.

Jiedu buvo praleidę Ciuriche jau šešis ar septynis mėnesius, kai kartą vėlai vakare Tomas grįžo namo ir rado ant stalo laišką. Tereza pranešė jam, kad išvažiavo į Prahą. Išvažiavo todėl, kad nepajėgia gyventi svetimoje šaly. Žino, kad čia ji turėtų būti atrama Tomui, bet taip pat žino, kad to nesugeba. Naiviai galvojusi, kad svečia šalis ją pakeis. Tikėjo, kad po to, ką išgyveno invazijos dienomis, nebebus smulkmeniška, subręs, taps stipri, išmintinga, tačiau pervertinusi save. Nenorinti būti jam našta. Norinti būti nuosekli ir veikti, kol nevēlu. Ir atsiprašanti, kad pasiima Kareniną.

Tomas išgėrė stiprių migdomųjų, bet vis dėlto užmigo tik paryčiais. Laimei, buvo šeštadienis ir galėjo likti namie. Jau gal šimtas penkiasdešimtą kartą reziūmavo esančią padėtį: sienos tarp jo tėvynės ir viso kito pasaulio jau nebėra atviros, kaip jiems išvažiuojant. Jokiomis telegramomis nei telefono skambučiais Terezos neprišauksi. Valdžia neišleis jos į užsienį. Jos išvykimas yra galutinis ir neatšaukiamas.

14

Suvokimas, kad Tomas nieko negali pakeisti, buvo tartum lazdos smūgis, bet kartu savotiškai nuramino. Niekas jo nevertė, neskubino spręsti. Nereikėjo žiūrėti į gretimą namą, klausiant savęs, norįs gyventi su ja ar ne. Tereza viską nusprendė pati.

Nuėjo papietauti į restoraną. Buvo liūdna, tačiau bevalgant pirmą kartą nevirtis tarsi nuvargo, tarsi išblėso ir liko tik melancholija. Mąstė apie išgyventus su ja metus ir jam rodė, kad jų ryšys nė negalėjo baigtis geriau, nei baigėsi. Jeigu kas nors kitas būtų išgalvojęs jų istoriją, nebūtų galėjęs baigti kitaip.

Tereza vieną dieną atėjo pas jį. Atėjo nekviesta. Vieną dieną lygiai taip pat išėjo. Atvažiavo su vienu sunkiu lagaminu. Su vienu sunkiu lagaminu ir išvažiavo.

Tomas užmokėjo, išėjo iš restorano ir, apimtas melancholijos, kuri kuo toliau, tuo gražesnė darėsi, vaikštinėjo gatvėmis. Septyneri su Tereza praleisti metai buvo praeityje, ir dabar paaiškėjo, kad prisiminimuose tie metai daug gražesni, nei buvo realybėje.

Jo ir Terezos meilė buvo nuostabi, bet ir kupina įtampos: Tomas visą laiką turėjo ką nors slėpti, dangstyti, vaidinti, taisyti klaidas, rūpintis, kad ji neprarastų geros nuotaikos, guosti, be perstojo įrodinėti savo meilę, gintis nuo jos pavydo, jos kančių, sapnų, jausti kaltę, teisintis ir atsiprašinėti. Ta įtampa dabar dingo, o grožis liko.

Artėjo šeštadienio vakaras, o jis pirmą kartą vienas vaikščiojo po Ciurichą kvėpuodamas laisvės aromatu. Už kiekvieno gatvės kampo tykojo nuotykis. Ateitis vėl buvo kupina paslapčių. Vėlei sugrįžo viengungio gyvenimas, kuriam, kaip anksčiau manė, jisai tik ir buvo skirtas.

Septynerius metus gyveno pririštas prie Terezos, ir kiekvieną žingsnį stebėjo jos akys. Jautėsi taip, tarsi prie kulkšniuko jam būtų prikaustytas geležies rutulys. Dabar jo žingsniai pasidarė daug lengvesni. Jis beveik sklendė oru. Gyveno tarytum magiškame Parmenido lauke ir svaiginosi saldžiaja būties lengvybe.

(Ar jis nenorėjo paskambinti į Ženevą Sabinai? Susitikti su kuria nors iš pastaraisiais mėnesiais Ciuriche pažintų moterų? Ne, neturėjo nė mažiausio noro. Nujautė, kad susitikus su kita moterimi prisiminimai apie Terezą iš karto taptų nepakeliamai skaudūs.)

15

Tie keistieji melancholijos apžavai veikė net iki sekmadienio vakaro. Pirmadienį viskas pasikeitė. Į mintis įsiveržė Tereza: Tomas jautė, kaip drebėjo jos rankos rašant atsisveikinimo laišką, matė ją viena ranka velkančią sunkų lagaminą, kita laikančią Karenino pasaitėlį, aiškiai regėjo, kaip ji atsirakina jų butą Prahoje, ir širdyje juto vienatvės apleistį, padvelkusią jai į veidą, kai atvėrė duris.

Per tas dvi nuostabias melancholijos dienas jo užuojauta tik ilsėjosi. Užuojauta miegojo, kaip sekmadienį po sunkios darbo savaitės išsimiega angliakasys, kad pirmadienį vėl galėtų leistis po žeme.

Tomas apžiūrinėjo ligonį, bet matė Terezą. Įsakinėjo sau mintyse: negalvok apie ją! Įtikinėjo save: visiškai teisingai pasielgė, nusprendusi išvažiuoti, kad jos daugiau nematysčiau, nes aš sergu užuojauta. Reikia išsivaduoti ne nuo jos,

bet nuo užuojautos, ligos, kuria anksčiau niekada nesirgau; tai ji užkrėtė mane atjautos bacilomis.

Šeštadienį ir sekmadienį buvo patyręs saldžią būties lengvąbę, plūstančią į jį iš ateities gelmių. Pirmadienį jį prislėgė lig šiol nepažintas sunkumas. Rusų tankų geležies tonos buvo niekis, palyginti su šiuo sunkumu. Nėra nieko sunkesnio už atjautą. Nė savas skausmas nėra toksai sunkus, kaip už kitą jaučiamas skausmas, kurį vaizduotė padidina ir atkartoja šimtais aidų.

Vis ragino save nepasiduoti užuojautai, ir užuojauta pakludavo nuleidusi galvą, tarsi jausdamasi kalta. Užuojauta žinojo piktnaudžiaujanti savo teisėmis ir vis dėlto tyliai laikėsi savo, kol penktą dieną po Terezos išvykimo Tomas pranešė ligoninės direktoriui (tam pačiam, kuris po rusų invazijos kasdien skambindavo į Prahą), jog turis tuoj pat grįžti. Jam buvo gėda. Žinojo, kad jo elgesys direktoriui atrodys neatsakingas ir nedovanotinas. Magėte magėjo atverti jam širdį ir papasakoti apie Terezą bei laišką, kurį ji paliko ant stalo. Bet nepadarė šito. Šveicarų gydytojui Terezos poelgis turėjo atrodyti isteriškas ir nesimpatiškas. O Tomas negalėjo sutikti, kad kas nors apie ją blogai pagalvotų.

Direktorius buvo iš tikrųjų sujaudintas.

Tomas gūžtelėjo pečiais ir pasakė:

– *Es muss sein. Es muss sein.*

Tai buvo užuomina į Bethoveną. Paskutinė jo paskutiniojo kvarteto frazė parašyta šiais dviem motyvais:

Muss es sein?

(Tai turi būti?)

sų manymu, glūdi tame, kad jis neša savo likimą kaip Atlas ant pečių laikė dangaus skliautą. Bethovenas herojus yra metafizinių sunkumų kilnotojas.

Tomas važiavo Šveicarijos sienos link, ir aš įsivaizduoju, kad pats gauruotas ir niūkus Bethovenas dirigavo vietos gaisrininkų orkestrui, grojančiam atsisveikinimo su emigracija maršą *Es muss sein!*

Tačiau pervažiavęs čekų sieną, Tomas susidūrė su rusų tankų kolona. Turėjo sustabdyti automobilį prieš kryžkelę ir pusvalandį laukti, kol jie pravažiuos. Kraupios išvaizdos tankistas juoda uniforma stovėjo kryžkelėje ir reguliavo eismą, tarsi visi čekų plentai būtų priklausę jam vienam.

Es muss sein, – mintyse kartojo Tomas, tačiau greit pradėjo abejoti: ar iš tiesų privalėjo taip būti?

Taip, buvo nepakeliama likti Ciuriche ir vaizduotėje matyti Terezą vieną gyvenančią Prahoje.

Bet ar ilgai būtų kankinusi užuojauta? Visą gyvenimą? O gal mėnesį? Gal tik savaitę? Iš kur galėjo žinoti? Kaip galėjo tai išmėginti?

Kiekvienas mokinys per fizikos pamokas gali daryti bandymus, norėdamas patikrinti, ar teisinga kuri nors mokslo hipotezė. Tačiau žmogus neturi jokios galimybės patikrinti hipotezės bandymu, nes gyvena tik vieną kartą. Todėl niekas nesužinos, turėjo jis ar neturėjo paklusti savo jausmui.

Su tokiomis mintimis Tomas atidarė buto duris. Karelinas ėmė šokčioti jam prie veido ir šitaip palengvino susitikimo akimirką. Noras pulti Terezai į glėbį (noras, kurį juto, lipdamas į automobilį Ciuriche) visai pranyko. Jam rodės, kad stovi priešais ją vidur sniego plynės ir abudu dreba iš šalčio.

17

Nuo pirmosios okupacijos dienos rusų kariniai lėktuvai ištisom naktim skraidė virš Prahos. Tomas buvo atpratęs nuo tokio triukšmo ir ilgai negalėdavo užmigti.

Vartėsi šalia miegančios Terezos ir prisiminė, ką ji vieną kartą pasakė visai nereikšmingo pokalbio vidury. Kalbėjosi apie jo bičiulį Z., ir ji tarė: „Jeigu nebūčiau sutikus tavęs, tai tikriausiai būčiau įsimylėjusi jį“.

Jau tada tie žodžiai bloškė Tomą į netikėtą melancholiją. Nes staiga suvokė, jog tai tiesiog atsitiktinumas, kad Tereza myli jį, o ne jo bičiulį Z. Kad galimybių karalystėje šalia jos realizuotos meilės Tomui egzistuoja daugybė nerealizuotų meilių kitiems vyrams.

Visi mes negalime įsivaizduoti, kad mūsų gyvenimo meilė galėtų būti lengva ir besvorė, manome, kad ta meilė yra būtent tokia, kokia turėjo būti, kad be jos ir mūsų gyvenimas nebūtų mūsų gyvenimas. Tariamės girdi, kad patsai niūra Bethovenas, baisingą šėveliūrą purtydamas, groja *es muss sein!* mūsų didžiajai meilei.

Tomas, prisiminęs Terezos žodžius apie bičiulį Z., konstatavo, kad jo didžiajai meilei neskamba joks *es muss sein!*, o greičiau *es konnte auch anders sein*: galėjo ir visai kitaip būti.

Prieš septynetą metų miesto, kuriame gyveno Tereza, ligoninėje netyčia buvo aptiktas sudėtingas smegenų ligos atvejis. Konsultuoti buvo pakviestas Tomo ligoninės vyriausiasis gydytojas. Tačiau jis lyg tyčia sirgo išiju, negalėjo važiuoti ir į provincijos ligoninę pasiuntė Tomą. Mieste buvo penki viešbučiai, tačiau Tomas lyg tyčia apsistojo būtent tame, kur dirbo Tereza. Lyg tyčia prieš išvykstant traukiniui jam liko šiek tiek laiko pasėdėti restorane. Lyg tyčia buvo

Terezos pamaina ir ji lyg tyčia aptarnavo stalą, už kurio atsėdo Tomas. Reikėjo net šešių atsitiktinumų, kad juos suvestų, nes jisai pats savo valia to visai nesiekė.

Dabar vien dėl jos grįžo į Čekiją. Šis lemtingas sprendimas buvo padiktuotas tokios atsitiktinės meilės, kurios apskritai galėjo nebūti, jeigu jo šefas prieš septynetą metų nebūtų susirgęs išju. Ir ši moteris, šis absoliutaus atsitiktinumo įsikūnijimas, dabar miega greta jo ir giliai alsuoja.

Buvo vidurnaktis. Tomas juto, kad pradeda skaudėti skrandį. Taip jam dažnai būdavo užėjus depresijai.

Kartą ar du kartus ji negarsiai knarktelėjo. Tomas nebejuoto jokios užuojautos, tiktai sunkumą skrandy ir apgailestavimą grįžus.